

24. Спирин В.Ф. Главная цель – формирование у человека целостного ноосферного сознания / В.Ф. Спирин // Безопасность жизнедеятельности в XXI веке: V международный симпозиум., январь 2005. – Днепропетровск, 2005. – С. 17-19.

25. Матюхин А.А. Нормативные условия осуществления норм советского права / А.А. Матюхин // Вестник МГУ. Серия «Право», 1982. – №6. – С. 67.

26. Общая теория государства и права. Академический курс в 3-х томах : Т.2 / [Н.Н. Вопленко, Ю.И. Гревцов, В.Б. Исаков и др.] под ред. М.Н. Марченко. – [2-е изд.] – М.: ИКД “Зерцало-М”, 2001. – 518 с.

27. Теорія держави і права : навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / кол. авт.; кер. авт. кол. к.ю.н., доц. Ю.А. Ведерніков. – Дніпропетровськ : ДДУВС ; Ліра ЛТД, 2015. – 384 с.

28. Проблемы общей теории права и государства [учебник для юрид. вузов] / [Н.В. Варламова, В.В. Лазарев, В.В. Лапаева и др.] ; под ред. В.С. Нерсисянца. – М.: “Норма-Инфо-М”, 2001. – 813 с.

**Заяць Наталія Володимирівна, доцент
кафедри теорії держави та права
НАВС, доктор юридичних наук**

ПРАВО НАЦІЇ НА САМОВИЗНАЧЕННЯ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЯ

Всі продукти глобалізації мають за свою основу саме національне життя. Більшість авторів описуючи глобалізацію звертають увагу на науково-технічні, господарсько-фінансові, технологічні, комунікативні процеси, що в принципі є досить закономірно, але ж потрібно пам'ятати і про те, що в центрі глобального світу стоїть його соціокультурне ядро, як сукупність культурних цінностей. В західних теоріях глобалізації одним із дискусійніших є питання про місце та роль національної держави, проблема національного та державного суверенітету. Подальша глобалізація неможлива без створення в основі національного життя нових цінностей соціально значущих для всього людства, вона сама сприяє посиленню ролі національної самосвідомості народів, значущості національної ідентичності для кожної людини.

До глобалізації причетні багато націй, і Україні також сама приймає активно впливає на духовний та науково-технічний процес через музику, балет, науку та інше. Відбувається зближення націй в процесі глобалізації, зникнення низки національних протиріч в самій Європі починається у 19 столітті, а у всьому світі – з початку – 20 та особливо це відчутно в останні десятиріччя. І сьогодні всюди тільки підвищується зацікавленість людей проблемами національного життя. І навіть більше, посилюється значущість національної ідентичності не тільки колективу, але й кожного громадянина окремо. Вона сьогодні виконує цілу низку інтегративних та нормативних, когнітивних та адаптивних, захисних та духовно-психологічних функцій.

Звичайно ж, зазначені явища не могли не стати об'єктом наукових досліджень. Так, вивченню сутності національного самовизначення присвячено праці Б.Харахаша «Національне самовизначення: принцип і політика», С. Римаренка «Національне самовизначення», П.Рабіновича «Основні права нації», О.Майборода та Ю.Римаренка «Забезпечення національних прав», О. Маруховської «Принцип самовизначення народів», М.Андруска «Право народу на самовизначення – основа прав людини» та ін., в яких автори висловлюють власне бачення зазначеної проблеми, А.Шевцової «Національний характер як предмет соціально-філософського аналізу» та ін.

Постановка завдання: У даній статті основною метою є визначення соціокультурної складової змісту права націй на самовизначення, яка дозволяє зрозуміти націю як суб'єкта, що має власну програму суспільного перетворення, створює власну культуру, вирізняється особливостями світосприйняття в аспекті глобалізаційних процесів.

Результати дослідження: Конституція України 1996 року проголосила Україну демократичною державою, джерелом влади якої є її багатонаціональний народ. Це положення наголошує по-перше, на єдності українського народу та його складній національній структурі. Такий багатонаціональний склад держави природно передбачає можливість виникнення проблем, що пов'язані з сумісним проживанням різних народів, які мають як загальні, так і свої особливі національно-етнічні інтереси. Усі ці суперечності можуть вирішуватися чи загострюватися, переростати в конфлікти в процесі проведення певної національної політики. Саме тому сьогодні основним завданням демократичного режиму в багатонаціональній державі є врахування інтересів та дотримання прав всіх етнічних спільностей, що проживають на території держави.

Світова практика виробила лише один - демократичний – спосіб урегулювання міжнаціональних відносин, який передбачає забезпечення вільного волевиявлення націй, реалізацію їх законних прав на

життя, відносини з іншими націями на основі рівності. Йдеться про надання повної свободи націям для встановлення ними економічних, політичних, культурних та інших відносин, а отже, про право націй на самовизначення, яке тісно пов'язане з реалізацією прав людини. Здійснення завдання з національного відродження, варто керуватись об'єктивними критеріями, які сприяють міжнародному спілкуванню. Серед них можна визначити: дедалі більша інтеграція та інтернаціоналізація всіх сфер суспільного життя людини роблять практично неможливим існування «чистих» етносів, народів, «чисто етнічних» держав, суверенітету; етнічна та етноісторична солідарність народів, що синхронно втягнуті в процес національно-політичної суверенізації, не знає політико-ідеологічних кордонів та заборон; внутрішня згуртованість політично і свідомо активних кіл народів, що заселяють країну, зворотно пропорційна тискові будь-яких негативних зовнішньо політичних та геополітичних факторів. [1, 239]

Концепція самовизначення має загальнодемократичний характер, вона була розроблена ще в середині 19 століття, найбільш відомим її теоретиком був швейцарський юрист І.Брюнчелі. А сама ідея самовизначення зародилась ще раніше – під час Великої Французької революції кінця 18 століття. На початку концепція самовизначення народів уособлювалась у принципі національності. Сутність якого полягала в праві нації на створення власної національної державності за будь-яких обставин «одна нація – одна держава». Прихильники даної концепції наголошували на тому, що кожна нація, яка здатна до самостійного історичного життя відповідно до власних потреб та інтересів має право на створення «особливої держави». [2, 302] З розвитком індустріалізації суспільства обставини самовизначення змінилися: посилювалась міграція людей різних національностей, заселення територій у більшості країн стало строкатим в етнічному відношенні. Проблеми, що ускладнюють процес самовизначення і ставлять під сумнів саму цю ідею, виникають також у випадках надмірного захоплення «правами націй» і недооцінкою прав окремої особи. Існує навіть думка, що національні держави прокладають шлях до тоталітаризму і порушення прав людини.

І якщо в 19 сторіччі принцип національності відігравав прогресивну роль, сприяючи звільненню народів Австро-Угорщини, Туреччини та інших, був політичним гаслом в боротьбі за об'єднання Німеччини та Італії, то в сучасних умовах цей принцип у державно-правовому житті часто-густо відіграє більш деструктивну. Так, 20 століття називають століттям націоналізму, оскільки під вивіскою націоналізму відбуваються потужні рухи, війни та розпад держав. Під його натиском розпалися багато імперій, а наприкінці 20 століття – СРСР та Югославія. Про що свідчить процес утворення національних держав, які сьогодні як ніколи потребують міжнародних гарантій захисту свого суверенітету. Чому ж ідея національної державності є такою популярною в сучасному світі? Чому навіть самі мало чисельні народи Європи, які живуть у розвинених європейських країнах (шотландці, фламандці, баски, каталонці та ін.) так прагнуть своєї особливої державності? Національне питання залишається складною внутрішньою проблемою у Великобританії (Ольстер), Бельгії (фламандсько-валлонський конфлікт), Канаді (англоканадський і франкоканадський конфлікти) та ін. Утворення на початку 90-х років більш ніж півтора десятка національних держав тільки в Європі – є свідченням віри народів у їх здатність захистити свої національні інтереси. Г.В. Старовойтова в своїй праці «Національне самовизначення: підходи та вивчення випадків» ставить проблему значно ширше – як право людей на колективний вибір своєї загальної долі. Вивчаючи конкретні конфлікти на міжнаціональному ґрунті, автор звернула увагу на те, що люди вмирають в цих конфліктах не стільки за свою землю, скільки за збереження своїх унікальних властивостей на землі. При цьому автор не веде мову про сепаратизм, про право на вихід, а наголошує на зміні існуючого стану відповідно до «волі» населення. [3, 14] Більш детальний аналіз феномену глобалізації відкриває одну з її особливостей, а саме – що глобалізація неможлива без зміцнення потенціалу національного життя, а це є прямою функцією політики національної держави. Сьогодні право нації на самовизначення – один із найважливіших принципів відносин між народами та націями. Навіть більше, самовизначення є загально визнаною нормою міжнародного права, обов'язковою для всіх без винятку держав.

До об'єктивних труднощів, на які наштовхується процес самовизначення народів, на думку низки дослідників, належать також суперечності між основоположними принципами, за якими живе сучасне співтовариство, а саме: між «принципом самовизначення», який передбачає право нації на відокремлення і утворення самостійних держав, з одного боку, і такими принципами міжнародних відносин як збереження «територіальної цілісності держав», «непорушності їх кордонів», невтручання у внутрішні справи один одного та інші, які передбачені Гельсінським Заключним актом 1975 року. Надання переваги тому чи іншому принципу з цієї сукупності не завжди є справедливим стосовно конкретних народів. Але необхідно пам'ятати, що територіальна цілісність та кордони відносяться до сфери міждержавних відносин, тоді як національне самовизначення – до сфери відносин між державою та власним населенням, народами, що живуть в даній державі. В Гельсінкі мова йшла про неприпустимість зовнішньої агресії та насильницької, як наслідок такої агресії, зміни зовнішніх кордонів. Відповідно до Декларації про принципи міжнародного

права: «Кожна держава повинна утриматись від будь-яких дій, що спрямовані на часткове чи повне порушення національної єдності та територіальної цілісності будь-якої іншої держави». А можливість мирної зміни кордонів даний акт визнає. Тому світове співтовариство часто є нерішучим і з поміж всіх підстав самовизначення націй на перший план ставить дві: життєздатність майбутньої політичної одиниці та її спроможність вирішувати свої проблеми неконфліктним способом.

«Принцип самовизначення» пов'язаний і з іншими принципами міжнародного права, в першу чергу з «принципом поваги прав людини». Цей момент знайшов вираз і в практиці Конституційного Суду України. Суд виходить з того, що міжнародне право, «не заперечуючи права на самовизначення народу, що здійснюється через законне волевиявлення, вимагає при цьому дотримання принципу територіальної цілісності і прав людини». [4] Але ж самовизначення і є виразом прав людини! Невже права людини можна ставити вище прав народу? Таке протиставлення вбачається некоректним в своїй основі. Політично відмова в багатонаціональній країні від права на самовизначення є здійснення насилля над народами, і людина, в такому разі, не може розраховувати на повагу до своїх власних прав та свобод, якщо вона належить до народу якому відмовили в праві на самовизначення. Національні права завжди є частиною прав людини. Варто виходити з того, що потреба в політичній суверенності нації – це і є субстанційний компонент національного інтересу, а сама свобода нації у вирішенні питань свого життя є важливим напрямком реалізації прав людини. І в демократичних державах проголошується принцип відповідно до якого права людини, і права народу є взаємозумовленими. Міжнародні пакти про права людини 1966 року підтверджують зв'язок самовизначення з правами людини, закріпивши в своїх перших статтях положення про те, «що всі народи мають право на самовизначення» (ст.1 Пакту про громадянські та політичні права 1966 року). Що стосується етнічних, релігійних та мовних меншин, то приналежним до них особам не може бути відмовлено в праві разом з членами тієї ж групи користуватись своєю культурою, мовою, а також сповідувати свою релігію (ст. 27 Пакту про громадянські та політичні права 1966 року). Держави зобов'язані охороняти «на їх відповідних територіях існування і самобутність» таких меншин і заохочувати створення умов для розвитку цієї самобутності.

У юридичній науці, нажаль, відсутнім є єдиний підхід до розуміння критеріїв, які дають можливість визначити здатність того чи іншого народу до «самостійного історичного життя», тієї чи іншої форми політичного устрою. Пропонують досить різноманітні варіанти: відповідний культурний рівень народу, рівень економічного розвитку (належність до певної формації), історична наявність державності, географічне положення та інші.

З початком національного відродження України на перший план вийшла потреба у розробленні світоглядно-теоретичних орієнтирів щодо розвитку національної самосвідомості та культурного оновлення. Все краще усвідомлюється як науковцями, так і політиками вага етнопсихологічної складової цих процесів і необхідність відповідного теоретичного інструментарію для розуміння складних проблем перетворення і розвитку свідомості народу, процесів національної ідентифікації, спрямувань культурної політики. Прірва між культурою та психологією є суттєвою перешкодою для розуміння культурних процесів і, тому, врахування психологічних особливостей населення України, традиційних етнопсихологічних рис українського народу стає головним елементом державних реформ. І насправді, дуже цікавою видається теза щодо зв'язку між культурою та психологією. Штучне відкидання даного зв'язку може привести до втрати зв'язків з історією, підґрунтям та основою формування культури, її змісту, елементів та традицій. Адже і культура і психологія виникають разом, формуються разом та взаємно доповнюють одне одного. Якою ж мірою нація може виступати як цілісна особа з певними психологічними ознаками? Найважливіші якості культури – це традиції, національні цінності, етичні норми – в своїх психологічних вимірах є частиною душі людини. Таким чином відбувається психологічне усвідомлення культурних та етичних норм, які і формують структуру душі, як душевний стан культури. [2, 33-35] Якщо поглиблено вивчати культуру з даної точки зору, то можна вийти на її національний рівень. Розвиток людської культури проходить як процес зміни в її етносі. Історія етносу, як його досвід є унікальними, і тому кожна національна культура є в своїй основі неповторною. «Немає іншого шляху пізнання культури, крім її вивчення, як вчать мову,і майже неможливо передати власне уявлення сутності культури тому, хто не має рівноцінного досвіду».[5, 31-32] Національна культура ґрунтується на історичних традиціях, ідеях та цінностях, як на внутрішньо культурних константах, які представляють собою психологічні механізми захисту та адаптації національного колективу до соціального середовища. Національний досвід є результатом тривалої дії культуру, який засновано на глибокому психологічному підґрунті (переживання, реакції та ін.) через нагромадження тих предметів, що викликають психологічні та емоційні потрясіння (події, війни, катастрофи, перемоги, поразки, розквіт, деградація та ін.). Саме через цю здатність культурні константи визначають основні риси національного характеру, психологічні механізми поведінки людей в основних сферах життя народу.

Бути нацією – це сама універсальна легітимна цінність в політичному житті нашого часу. Нація являє собою складне явище, нероздільну сукупність антропологічного, політичного, етнокультурного начал або різні їх комбінації. Таку теоретичну модель можна умовно назвати етносоціальною. Вдале визначення нації з огляду на даний підхід належить П. Сорокіну: «Нація є багатфункціональна, солідарна, організована, напівзакрита соціокультурна група, яка до деякої міри усвідомлює факт свого існування та єдності. Ця група складається з індивідів, які: 1) є громадянами спільної держави; 2) мають спільну або близьку мову й спільну сукупність культурних цінностей. Одночасно нація – соціокультурна система, що відрізняється від держави, а також від етнічних (мовних) і суто територіальних груп» [6, 466].

Отже, поняття «суверенітет нації» може мати різне забарвлення залежно від того, на яких позиціях у розумінні нації стоїть той чи інший дослідник. В політико-правовому сенсі найбільше значення мають розуміння нації в етнічному та політичному аспектах. Політична нація являє собою об'єднання представників всіх національностей, що складають населення певної держави. В цьому випадку термін «суверенітет нації» наближується до поняття «суверенітет народу». Якщо ж нація розглядається як сукупність представників певної національності, то її суверенітет може розглядатися як можливість збереження національної культури, мови, традицій, релігії або навіть як можливість політичного самовизначення у формі можливості самостійного, за власним добровільним рішенням, формування способу свого соціально-політичного конституювання, формування себе як певної єдності, обрання свого державного статусу або як окремої держави, або як автономії чи національно-територіального утворення у складі іншої держави, або як держави, що входить до об'єднання декількох держав тощо. Вибір форми політичного самовизначення – надзвичайно важлива проблема, розв'язуючи яку необхідно враховувати наступні чинники:

- 1) економічний та культурно-освітній потенціал нації, її здатність нести тягар самостійності;
- 2) менталітет, рівень національної свідомості та наявність державних прагнень;
- 3) сукупність внутрішніх та зовнішніх умов державотворення;
- 4) необхідність дотримання міжнародних принципів політичних відносин (гарантії прав людини, захист меншин, непорушність кордонів тощо).

В цьому зв'язку, на нашу думку, слід розрізняти такі поняття, як «суверенітет нації» та «національний суверенітет». Перша категорія стосується нації у політичному сенсі, а друга – нації в етнічному сенсі.

Для України, як поліетнічної держави, більш доцільно розглядати поняття «нація» у політичному сенсі. Це сприяло би цементуванню українського суспільства навколо єдиної загальнодержавної – національної ідеї. Як вказується у сучасних дослідженнях українського націогенезу, саме модель політичної нації, внутрішній зміст якої складає розвиток найрізноманітніших форм етнокультурного плюралізму, створюватиме найбільш сприятливі умови для автономного та взаємозалежного розвитку всіх соціальних спільнот країни, збереження та прояв їхньої культурної самобутності, рівноправної участі в політичних процесах тощо. Завдяки політичному конституюванню нації може бути досягнуто консенсус на рівні всього суспільства, що передбачає в умовах демократії однорідну політичну культуру як основу, котра об'єднує його базові цінності. Культурно-політична автономія є могутнім стимулом для розвитку економіки, культури, національної самосвідомості малих народів. Слід зауважити що останнім часом класичні західні держави віддають перевагу саме формі національної або культурно-політичної автономії районів. Подібні утворення вже досить тривалий час існують у Фінляндії, Данії, Італії, Іспанії.

Отже, реалізація нацією свого права на самовизначення залишається однією з найскладніших і найактуальніших проблем нашого часу. Національні відносини в сучасному світі підпорядковані дії двох взаємозалежних тенденцій: з одного боку, формування і розвиток націй, їх боротьба за рівноправність і самостійність, за створення держав; з іншого – злам національних кордонів, посилення зв'язків та взаємного співробітництва, інтеграційних процесів на основі об'єктивного процесу інтернаціоналізації всіх аспектів суспільного життя. Ігнорування цих тенденцій може не тільки загострити національне питання в окремих державах, а й спричинити непередбачувані наслідки в межах усього світового співтовариства.

Список використаних джерел:

1. Етнонаціональний розвиток України. Терміни, визначення, персоналії / Відп. ред. Ю.І. Римаренко, І.Ф. Курас. – Київ: Друкарня МВС України, 1993. – 800 с.
2. Мнацаканян М.О. Национализм и глобализм. Национальная жизнь в современном мире. – М: Анкил, 2008. – 408 с.
3. Старовойтова Г.В. Национальное самоопределение: подходы и изучение случаев. – СПб, 1999. – 208 с.
4. Рішення Конституційного Суду України від 5 жовтня 2005 р. №6-рп /2005 справа про здійснення

влади народом // [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

5. Грушевицкая Т.Г., Попков В.Д., Садохин А.П. Основы межкультурной коммуникации: Учебник для вузов (Под ред. А.П. Садохина. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 352 с.

6. Сорокин П.А. Человек. Цивилизация. Общество. / Общ. Ред., сост и предисл. А.Ю. Союмонов: Пер. с англ. С.А. Сидоренко. – М.: Политиздат, 1992. – 543 с.

Кельман М. С., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії та філософії права ННПП НУ «Львівська політехніка».

Богуцька Н.М. ад'юнкт кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ.

ПРОБЛЕМА ЯК МЕТОД МОЖЛИВОСТІ (ЙМОВІРНОСТІ) У КОНТЕКСТІ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Великі методологи: Аристотель, Бекон, Декарт, Огюст Конт.

Найважливіші відкриття робляться пізніше всього, але найцінніші відкриття – це методи.

Ф.Ніцше

Початок кожної думки, і тим паче наукової як пізнавальної, пов'язаний із постановкою питання. У грецькій термінології є слово «проблема», яке етимологічно означає «висування» (рго – вперед) і власне «рух» (буквально кидати – barbo) [1, с.462]. У цьому етимологічному основному значенні слово «проблема» у сфері думки означало б «висувати думку» або «ставити перед кимось питання».

Отже, основні елементи поняття про проблему – це: 1) рух думки і 2) не просто рух, але ще й рух уперед, тобто висування, дія від себе. До цих двох елементів необхідно додати ще два, пов'язані з вживанням слова проблема, а саме: 3) висування для захисту себе (в цьому випадку було б для захисту своєї думки – мета висування), 4) як захист за наявності різних можливостей, у цьому випадку різних можливостей вирішення питання. До цих чотирьох елементів додається п'ятий: кожна з можливої ймовірності вирішення має за собою вагомий аргументи.

Усе це пояснює, що постановка проблеми необхідна в кожній науковій роботі, її методологічно не може не бути. Навіть в описових (дескриптивних) роботах постановка проблеми необхідна, оскільки сам опис допускає різну ймовірність.

Через це постановку проблеми необхідно строго відрізняти від теми (метод тематичний). Аристотель поділяє проблеми на три групи: практичні, теоретичні і такі, які служать для досягнення якоїсь істини [2].

Отже, проблемою не є просто будь-яке запитання; з цієї ж причини не може бути названа проблемою і сама тема, навіть якщо її подано у вигляді запитання, адже попри наявність цієї зовнішньої форми, немає вказаних вище п'яти елементів проблеми.

Стосовно надалі характеру проблеми, то він особливо виражений в одному з п'яти елементів і саме ймовірності одного з декількох рішень найбільш вагомими аргументами. Звідси вирішення проблеми автором означає, що він захищає те рішення, яке для нього є найвагомішим і яке він готовий захищати й захищає у своєму науковому дослідженні.

Водночас усім викладом визначається і суть проблематичного методу як захисного для автора, що мав сміливість поставити запитання, звернене до інших, подібно до того, як воїн у греків, який викидає спис (проблема у греків – усе захисне, зокрема і спис). Звідси також зрозуміло, що суть, особливо наукового дослідження, виражається в проблемі, і без проблеми не може бути його пізнання.

Позитивні і негативні властивості проблематичного методу. Якщо думка, що виникла, обмежується рішенням питання, не передбачаючи інших можливостей його вирішення, то вона загалом залишається думкою першого плану, тобто найбільш поверхневою. Це не означає, що вона неправильна в самому вирішенні питання; проте в ній немає усвідомленості, всієї глибини, всього багатства думки. Тому позитивною стороною проблематичного методу слугує багатство змісту думки і найбільша ґрунтовність і доказовість, вагомість рішення, як така, що передбачає вибір рішення. Є люди, для яких усі питання прості, адже вони практично вирішені за шаблоном тієї епохи, в якій живуть ці люди.

Їхня думка загалом слабка, бездіяльна. Є люди, котрі постійно перебувають у пошуку, для них усюди є проблеми. Негативною стороною проблематичного методу є сама можливість багатьох швидких